

ברכת הרואה נר חנוכה/הרב אהוביה גרוסברג

הקדמה

הגמרא בשבת (כג.) מלמדת, שלא רק מי שמדליק נר חנוכה מברך ברכות, אלא גם מי שרואה את נר החנוכה צריך לברך ברכת 'שעשה ניסים', וזו לשון הגמרא: "אמר רב חייא בר אשי אמר רב: המדליק נר של חנוכה צריך לברך. ורב ירמיה אמר: הרואה נר של חנוכה צריך לברך. אמר רב יהודה: יום ראשון - הרואה מברך שתים, ומדליק מברך שלש. מכאן ואילך - מדליק מברך שתים, ורואה מברך אחת. מאי ממעט? ממעט זמן".

מצאנו בדברי הראשונים שתי מחלוקות עיקריות בדין ברכת הרואה:

א. מי שהדליק עליו בתוך ביתו, אך הוא לא נכח שם ולא שמע את הברכות – האם צריך לברך על ראיית הנרות.

ב. מי שעתידי להדליק בהמשך הלילה בביתו, ולפני כן הוא ראה נרות חנוכה, האם הוא צריך לברך על הראייה, או שיחכה לשעת ההדלקה. ויש גם מי שסובר שמברך על הראייה וחוזר ומברך על ההדלקה.
ונפרט בע"ה את המחלוקות וסברותיהם¹.

א. המחלוקת לגבי מי שהדליקו עליו בתוך ביתו, האם צריך לברך על

הראייה

הראשונים שסוברים שמי שמדליקין עליו בביתו לא יברך על הראייה

כך כתב הסמ"ג (הלכות חנוכה – עשין דרבנן, ה) "והרואה חייב לברך. ורואה זה כגון יושב בספינה שאין לו בית להשתתף וגם אינו נשוי". וכפי שהסביר אותו הב"ח (תרע"ג, ג) "דאינו נשוי שתדליק אשתו עליו בביתו, דאילו היה נשוי אף על פי שהולך בדרך אינו צריך לברך על הראייה כיון דאשתו מדלקת עליו".

1. להבנת הסוגיה התבססתי על שיעוריהם של הגאונים הרב אשר וייס שליט"א והרב צבי רייזמן שליט"א. אך אין בית מדרש ללא חידוש, הן בסידור הדברים, וגם בהוספת מעט נופך בס"ד.

וכן כתב הרשב"א (על הגמרא): "מסתברא בשלא הדליק ולא הדליקו עליו בתוך ביתו ואינו עתיד להדליק הלילה, הא לאו הכי אין צריך לברך דלא מצינו יוצא מן המצוה וחוזר ומברך על הראיה, ויש מרבוותא ז"ל דפירשו דאע"פ שמדליקין עליו בתוך ביתו צריך לברך על הראיה, ואין להם על מה שיסמוכו".

וכך כתב הר"ן (על הר"ף, י. מדפי הר"ף) "ומסתברא דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק ולא הדליקו עליו בתוך ביתו ואינו עתיד להדליק הלילה הא לאו הכי לא שלא מצינו יוצא במצוה שיתחייב לחזור ולברך על הראיה".

רבנו ירוחם כותב (נתיב ט, חלק א דף סא): "יש מהגדולים שכתבו שאם הדליקו עליו בביתו אין צריך לברך כשרואה נר חבירו". ומיד לאחר מכן מביא את הדעה החולקת.

הראשונים הסוברים שגם מי שמדליקין עליו בביתו צריך לברך על הראיה

רש"י על גמרתנו כותב: "הרוואה - העובר בשוק ורואה באחד החצרות דולק, ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה, שאמר משם רבינו יעקב: דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין, או ליושב בספינה".

רש"י מביא בשם רבינו יעקב שבשני מקרים הרוואה מברך שעשה ניסים - כשלא הדליק בביתו עדיין, או כשהוא יושב בספינה. לכאורה לא מוכח ברש"י שגם במקרה שהדליקו עליו בביתו מברך שעשה ניסים, כי יתכן שהוא מדבר שהוא עצמו לא הדליק בביתו, וגם אחרים לא הדליקו עליו. מצד שני, מזה שרש"י הביא שני מקרים - גם כשלא הדליק בביתו, וגם כשיושב בספינה, אולי משמע שהחידוש ב'שלא הדליק בביתו' הוא, שאע"פ שהדליקו עליו, בכל זאת חייב לברך כשרואה.

אך המרדכי (סימן רסז) מביא גירסא אחרת בשם רש"י, וכך כותב "פירש"י שמצא בשם רבינו יצחק בר' יהודה שאמר בשם רבי יעקב בר' יקר דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין ושאלו דעתו להדליק בעצמו כגון אכסנאי שלא שמע הברכה - לקמן [דף כג] מסיק קא מדליקי עלאי בגו ביתאי, ומכל מקום צריך לראות כדאמר בסמוך 'הרוואה יומא קמא מברך ב' ומכאן ואילך א'". כלומר, גם אכסנאי שאשתו מדליקה עליו בביתו, צריך לברך על הראיה, אם הוא לא שמע את הברכה של המארח.²

2. ולכאורה, השומע את המארח מברך יוצא מדין שומע כעונה, רק אם יש כוונת משמיע ושומע.

הראב"ה כתב (סימן תתמ"ג): "יש מפרשים דווקא כשהולכים בספינה ורואה, או עובר בשוק ורואה ולא הדליק עדיין בביתו, אי נמי דנסיב ומדליקה עליה בביתה". והראב"ה לא מביא דעה חולקת.

והב"ח הוסיף עוד מקורות: "והכי משמע מלשון הרא"ש (סי' ח) והסמ"ק (סי' רפ עמ' רעח) והאגודה (סי' לז) שכתבו בסתם דהמהלך בספינה ורואה נרות שהדליקו בעיר והוא אינו מדליק מברך על הראייה. אלמא דכיון שהוא עצמו אינו מדליק אף על פי שאשתו מדלקת עליו בביתו צריך לברך על הראייה. והא דנקטו ספינה משום דבלא ספינה יכול להדליק באושפיזו מקום שלן שם. והכי משמע ממה שכתבו הר"ף (י א) והרמב"ם (פ"ג ה"ד) בסתם לברך על הראייה".

והאליה רבה הוסיף עוד מקורות: "ועוד מצאתי שכן פסק הכלבו (סי' מד ד.) ושלטי הגיבורים (דף ק"ו י. אות א) בשם ריא"ז, ובשלטי הגיבורים שסביב המרדכי (סי' ער) בשם העיטור (הלכות חנוכה, קיז ע"ג)".

אמנם המגיד משנה (על הרמב"ם ג, ד) כתב להיפך בדעת העיטור וז"ל (לאחר שהביא את דעת הרשב"א שאם הדליקו עליו בביתו, אינו מברך על הראייה): "וכן ראיתי לבעל העיטור שכתב ורואה דוקא שעומד בקרון או בספינה שלא הדליק בביתו". וממילא יש לדון על כל המקורות שהב"ח והאליה רבה לומדים מסתימת דבריהם, האם זה מוכרח. ולא זכיתי לעיין בתוכם.

המאירי כתב: "רואה זה שאנו מחייבים לברך - אם בירך כבר בביתו אין ספק שאינו חייב לברך. אבל אם לא בירך עדיין בביתו - אם אינו עתיד לברך כגון בן בבית אביו או אורח בבית אושפיזו מברך ואם עתיד לברך עדיין אינו צריך לברך בראייתו עכשיו. ומ"מ מי שלא בירך ואינו עתיד לברך אלא שמדליקין עליו בתוך ביתו יש פוטרין אותו מלברך ולא יראה לי כן", עכ"ל.

דעת הרמב"ם

הרמב"ם כתב (חנוכה פ"ג ה"ד): "והמדליק אותה בלילה הראשון מברך שלש ברכות, ואלו הן: ... להדליק נר שלחנוכה... שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה... שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. וכל הרואה אותה (ויש מוסיפים: ולא בירך³) מברך שתים:

3. גירסה זו מופיעה גם בכתבי היד. וכך גורס גם המגיד משנה.

שעשה ניסים לאבותינו ושהחיינו. ובשאר הלילות, המדליק מברך שתיים והרואה מברך אחת שאין מברכין שהחיינו אלא בלילה הראשון⁴.

מכך שהרמב"ם כותב בסתם שהמדליק צריך לברך, ולא מחלק בין אם הדליקו עליו לביתו ובין אם לא הדליקו, מדייק הב"ח שהרמב"ם סובר שגם מי שהדליקו עליו, צריך לברך.

והמגיד משנה כתב (לפי גרסתו): "ופירש רבינו 'הרואה אותו ולא בירך' - דעתו ז"ל לא שבע"פ שיצא מן המצוה כגון שהדליקו עליו בתוך ביתו מברך וזה דעת קצת הגאונים ז"ל... ולשון הגמרא שהזכירו רואה סתם, יותר נאות לדעת רבינו". והלחם משנה כתב לבאר לפי הגירסא הראשונה: "דמ"ש רבינו ז"ל 'וכל הרואה אותה' כוונתו לומר דבכל אופן שיראה אותה, אפילו שהדליקו עליו בתוך ביתו, ולכך קאמר כל".

שורש המחלוקת

הסברה של הדעה שצריך לברך על הראייה, למרות שהדליקו עליו בתוך ביתו, מובנת מאוד. שהרי למרות שהדליקו עליו בביתו, והוא יצא ידי חובת הדלקה, הרי עדיין יש עליו חיוב להודות לה' על הניסים כשהוא רואה נרות חנוכה. וכפי שהקשה הב"ח (שם) הסובר שצריך לברך, על מי שסובר שאין צריך לברך: "ותימה - דמה שמדליקין עליו בביתו אינו בא אלא לפטור אותו מחיוב המוטל על ממונו להדליק נרות לפרסם הנס ברבים, אבל ההודאה על הנס וברכת שהחיינו הוא בחיוב על גופו ומזה לא נפטר כשמדליקין עליו, אם לא שעמד שם בשעת ברכה וענה אמן!"⁴.

וביאר האחרונים, ששתי הסיעות הללו נחלקו בגדר ברכת 'שעשה ניסים' על ההדלקה: הדעה הסוברת שאם הדליקו עליו בתוך ביתו אינו צריך לברך על הראייה, סוברת שברכת שעשה ניסים היא חלק מברכת המצוות על הדלקת הנרות (וכפי שהסביר זאת רבי יצחק זונדל שטרן (קובץ אוצרות ירושלים, חלק יא עמ' רב) "והיינו דאף דאין זה ממש ברכת המצוות, מכל מקום כשתיקנו לברך ברכת להדליק שהיא ברכת המצוה, צירפו לזה עוד ברכה של שעשה ניסים, ונתנו לזה אותו גדר של ברכת להדליק").

4. כלומר, שאז יוצא ידי חובתו להודות לה', בשומע כעונה.

וחז"ל הרחיבו, ותיקנו שמי שאין לו אפשרות לקיים את מצוות הדלקת הנר, אם על כל פנים הוא רואה את הנר, יברך ברכת השבח על ראיית הנרות, באותו נוסח של הברכה על ההדלקה⁵.

וכפי שכתב מחצית השקל (תרעו א): "דליכא כי אם חיוב אחד, דהיינו ההדלקה, אלא אם לא קיים ההדלקה תיקנו לברך תמורתו על הראיה".

ולכן, אם כבר הדליקו עליו נר בביתו, אז הוא יצא ידי חובת החיוב העיקרי של המצווה (וכמובן, גם של הברכות הנילוות למצווה), והתקנה של ברכת השבח לא שייכת אליו. וכפי שכתב הר"ן (י. בדפי הר"ף) שסובר כדעה זו: "שלא מצינו יוצא במצוה, שיתחייב לחזור ולברך על הראיה".

ואילו הדעה הסוברת שאם הדליקו עליו בתוך ביתו צריך לברך על הראיה, סוברת שברכת 'שעשה ניסים' היא לעולם ברכת השבח, גם למי שמדליק. ויש כאן שני חיובים שונים (כפי שניסח זאת הב"ח שהובא לעיל): חיוב אחד על ממונו – להדליק נר ולפרסם את הנס ברבים, וחיוב השני על גופו – להודות לה' על הנס באמצעות הברכות. אלא שלכתחילה צריך להסמיק את הברכה למצוות ההדלקה, שאז השבח יותר משובח ומעולה. אך אם הוא אינו מדליק בעצמו, יש עליו חיוב לשבח את ה' כשהוא רואה את הנרות שהודלקו לשם מצוות פרסום הנס.

ולכאורה הדעה הזו יותר מתקבלת על הדעת בפשטות, שהרי הנוסח של ברכת 'שעשה ניסים' הוא לא של ברכת המצוות, אלא נוסח של שבח לה'. אמנם יש להעיר, שמצאנו כך גם בברכות התורה, שמברכים גם 'אשר קידשנו' וגם 'אשר בחר בנו'. ואמנם, שם יש מחלוקת ראשונים האם ברכות התורה הם ברכות השבח או ברכות המצוות⁶. אך למ"ד ש'אשר קידשנו... על דברי תורה' היא ברכת המצוות, אז גם ברכת 'אשר בחר בנו' היא ברכת המצוות, למרות שלא מוזכר בברכה לשון של מצווה.

ולדעה זו יש לשאול – בשלמא לדעה שברכה זו היא ברכת המצוות, מובן מדוע מברכים אותה לפני ההדלקה, משום עובר לעשייתן, אך לדעה זו שהברכה היא ברכת

5. את הנקודה הזו, שגם למ"ד שעיקר הברכה היא בגדר ברכת המצוות, מ"מ ברכת הרוואה היא השבח, לא ראיתי במפורש, אך לענ"ד לכאורה כך צריך להסביר.

6. והנפק"מ היא, האם מברכים אותם כל בוקר מחדש, או כל פעם שיש הפסק בלימוד, כגון לאחר שינה. ובטל"ח האריך בביאור השיטות.

השבח, מדוע מי שמדליק בעצמו, אומר את ברכת השבח עוד לפני ההדלקה, למרות שעדיין אין נרות דולקים?⁷ ולכאורה ההסבר הוא, שמכיון הוא עוסק כעת בהדלקה 'עובר לעשייתה', אז שפיר יש לשבח את ה' על הנס שמתגלה דרך הנרות שהוא עוסק כעת בהדלקתם, למרות שהם עדיין לא דולקים בפועל.

לדעה שהיא ברכת המצוות, מדוע תיקנו ברכת שבח לרואה?

ולכאורה בפשטות, הסיבה שתיקנו ברכת שבח לרואה, למרות שהברכה העיקרית היא ברכת המצוות, ולא תיקנו עוד ברכות שבח כאלו למי שלא יכול להניח תפילין בעצמו, ורואה אחר מי שמניח תפילין וכדומה, היא – שטעם הדלקת הנר היא פרסום הנס אצל הרואים את הנר, כדי שהם יבואו לשבח את ה'. וכפי שניסח זאת הרמב"ם (חנוכה ד, יב):

"מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך אדם להיזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו".

הביטוי 'להודיע הנס' הוא תרגום של דברי הגמרא 'פירסומי ניסא', והוא מתייחס לאחרים – שהיהודי שמדליק את הנר, מפרסם ומודיע את הנס לאחרים. אך בביאור הביטוי 'להוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו' ישנן שתי אפשרויות: (א) שהמדליק עצמו מוסיף בשבח האל על ידי פעולת ההדלקה. (ב) שהמטרה להודיע הנס היא בשביל שהרואה את הנר יזכר בנס, וישבח את האל ויודה לו בפיו ובליבו.

ולפי שני ההסברים הללו, מבואר ברמב"ם שהמטרה היא להודות ולשבח את ה' על הנסים שעשה. ולפי זה, מובנת מאוד תקנת חז"ל – שגם מי שלא מדליק בעצמו, הרי כשהוא רואה את הנרות, ומתפרסם אצלו הנס, ראוי לו לשבח את האל ולהודות לו על

7. אמנם, יש לציין שמצינו דעות בראשונים שמברכים 'שעשה ניסים' רק לאחר ההדלקה. וכפי שהביא הריטב"א: "מאי מברך וכו'. ונהגו לברך שלשתם קודם הדלקה משום דבכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן (פסחים ז' ב'), וכמו שמברך שלשתן קודם מקרא מגילה. ויש אומרים כי הראשונה שהיא ברכת המצוה צריך לברך תחלה, אבל השתים האחרות אומרם אחר שהתחיל להדליק שיהא רואה נסו ויברך עליו כעין הרואה נר חנוכה, ואין לשנות בזה המנהג".

וכן הדרכי משה הביא את רבנו ירוחם ואבודרהם שכתבו בשם רבנו יונה, דמברך 'שעשה ניסים' לאחר שהדליק את הנר העיקרי, ולפני שהדליק את הנר הנוסף של אותו יום, אך כתב שלא נוהגים כן. ושאלנו היא, לפי המנהג הרווח שמברכים לפני ההדלקה.

הניסים שעשה לנו. אך לכאורה לא מצאנו עוד מצוות שהמטרה שלהם היא בשביל מי שרואה את הביצוע שלהם⁸.

ההתוספות בסוכה (מו. ד"ה הרואה) שאלו שאלה זו, ותירצו: "בשאר מצוות כגון לולב וסוכה לא תקינו לברך לרואה אלא גבי נר חנוכה [א] משום חביבות הנס. [ב] וגם משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה. וטעם ראשון ניחא דלא תיקשי ליה מזוזה. [ג] ועוד יש לפרש, דאין שייך לתקן לרואה ברכה שאין העושה מברך". ולכאורה התירוץ הראשון של תוספות, הוא כמו ההסבר שכתבנו בדעת הרמב"ם. וראה זה פלא, שהם נקטו אותה לשון של חביבות – התוספות כתבו 'חביבות הנס', והרמב"ם כתב 'חביבה היא עד מאוד'⁹.

ומדוע לא תיקנו ברכת הרואה גם בפורים, על מי שרואה מי שקורא את המגילה? לכאורה ההסבר הוא פשוט, שהמטרה בקריאת המגילה היא, שמי שקורא אותה (או שהוא שומע כעונה) יתפרסם אצלו הנס והוא יודה לה'. והוא אכן מברך שעשה ניסים (או שהוא שומע כעונה מבעל הקורא). אך אין המטרה של הקריאה כדי שיתפרסם הנס אצל מי שרואה יהודים אחרים שקוראים, אם הוא לא בעצמו קורא או שומע.

דעות נוספות בראשונים

מצאנו עוד שתי דעות ייחודיות בראשונים:

הריטב"א (שהובא לעיל) הביא בשם יש אומרים הראשון: "יש אומרים שמברך על הראייה וחוזר ומברך בשעה שמדליק", כלומר – שמברך פעמיים ברכת שעשה ניסים! וכנראה, שהוא סובר שבאמת עיקר ברכת שעשה ניסים היא ברכת המצוות. אלא שבתחילה הוא צריך לברך ברכת השבח על הראייה משום אין מעבירין על המצוות (וכמו שיתבאר בס"ד בהמשך המאמר). ואח"כ כשמדליק, מברך פעם שנייה משום ברכת המצוות.

המאירי כותב: "מי שאין לו להדליק ואינו במקום שיהא אפשר לו לראות יש אומרים שמברך לעצמו שעשה ניסים ושהחיינו בלילה ראשונה ושעשה ניסים בכל הלילות

8. וגם מצוות ציצית שהמטרה שלה היא בשביל לראותה ולזכור את מצוות ה', מדובר שמי שלובש את הציצית רואה וזוכר, ולא על אדם אחר שרואה את מי שלבש ציצית.

9. והסבירו בספרי הדרוש, שמצוות נר חנוכה מגלה את חביבת ה' אלינו, וכלשון הפני יהושע הידוע (שבת כא:): "להודיע להם חביבת המקום עליהם".

והדברים נראין". ונראה בהסבר דבריו, שברכת שעשה ניסים היא ברכת השבח. ולכתחילה הסמיכו אותה חז"ל לראיית הנר, כי הוא מזכיר את הנס. אבל מי שאין לו נר, עדיין חלה עליו החובה לשבח את ה', ולכן יברך גם בלי לראות נר. ולכאורה יש ראייה לדברי המאירי, מכך שמברכים שהחיינו על עצם ימי החנוכה, גם ללא ראיית נרות. שהרי לכאורה מצינו מספר אופנים של ברכת שהחיינו: או על מצווה המתחדשת מזמן לזמן (כגון פדיון הבן) או על מועד שמגיע (ולכן, מי ששכח שהחיינו בקידוש היום ביו"ט, מברך שהחיינו אפילו בשוק). והרי לכאורה אין מצווה לראות נרות חנוכה (שהרי לא מברכים על הראייה ברכת המצוות), ואף על פי כן תיקנו שהחיינו על הראייה. ומכאן מוכח לכאורה שברכת שהחיינו בהדלקת הנרות היא לא על המצווה המתחדשת, אלא על המועד המתחדש. ולכן יכול לברכה אפילו בשוק¹⁰.

ב. המחלוקת לגבי מי שעתיד להדליק בביתו, האם צריך לברך אם רואה נר חנוכה אחר לפני שהוא בעצמו הדליק

מחלוקת נוספת שנחלקו הראשונים היא, לגבי מי שהולך בדרך, ועתיד להגיע לביתו ולהדליק, אך הוא התעכב, ולפני שהספיק להדליק בעצמו, ראה את הנר של חברו. האם הוא צריך לברך מיד שעשה ניסים על הנר של חברו, או שמא ימתין להדלקה שלו, ויברך אז שעשה ניסים, יחד עם שאר הברכות.

דעת הרמב"ם במשנה תורה

הפרי חדש הבין בדעת הרמב"ם שגם אם הוא עתיד להדליק בביתו, מברך על הראייה, וז"ל הפר"ח: "יש מן המפרשים שסבורים, דכל שלא הדליק, ורואה, אף על פי שעתיד להדליק מברך על הראייה, וכשילך לביתו וידליק, לא יברך אלא ברכת להדליק, דברכת שעשה ניסים ושהחיינו כבר בירך אותם. ובאמת דהכי משמע מפשט לשון התלמוד [שם]. וזו היא דעת הרמב"ם (חנוכה ג, ד) שכתב, וכן הרואה אותה ולא בירך מברך שתים. ולדעת זו, בכל גוונא מברך כל זמן שלא בירך"¹¹.

10. כך הוכיח תלמידי החביב נחמן נתן ברזיק הי"ו.

11. אמנם יש לציין שישנה תשובה סתומה של הרמב"ם, שממנה משמע שאפשר לברך ברכת שעשה ניסים הרבה פעמים בכל לילה. וז"ל הרמב"ם (שו"ת סימן רכ"ב): "שאלה ומה יאמר אדוננו בדבר מי

ג. דעת רש"י לגבי השאלה האם יברך על הראייה גם אם הוא עתיד להדליק בעצמו בהמשך הלילה

דעת הב"ח - רש"י סובר שיברך על הראייה, גם אם עתיד להדליק בעצמו
רש"י כתב: "דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין", ובפשטות
משמע מהמילה עדיין שהוא עתיד להדליק בביתו, ואעפ"כ מברך על הראייה.
וכן הבין הב"ח (תרעו, ג) בדבריו, וזו לשונו: "וז"ל רש"י בשם רבינו יצחק ב"ר יהודה
שאמר בשם רבינו יעקב דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין או
ליושב בספינה וכו', משמע שלא בא למעט שלא יברך ברכה זו אלא למי שהדליק כבר
ובירך בביתו, אבל מי שלא הדליק בביתו אף על פי שדעתו להדליק באותו לילה בביתו -
צריך לברך אראייה דאין להחמיץ המצוה. ודלא כמו שכתבו רבינו (הטור) והגהות
מיימוניות בשם רבינו שמחה וראב"ה". ולקמן יובאו בע"ה דברי הראב"ה.

ריטב"א וט"ז - רש"י סובר שאם עתיד להדליק בביתו, לא יברך על הראייה
הריטב"א כתב בדעת רש"י: "הרואה נר חנוכה צריך לברך. יפה פרש"י ז"ל בשם
רבותיו שלא הוזקקה זו אלא למי שלא בירך¹² עדיין. אבל דעתו להדליק הוא עצמו בתוך
ביתו ורואה נר אחר, יש אומרים שמברך על הראייה וחוזר ומברך בשעה שמדליק, ויש
אומרים דכיון שדעתו להדליק בביתו אינו צריך עכשיו לברך על ראייתו, ואין בזה משום
אין מעבירין על המצות כיון דעל ידי הדלקה עדיף טפי..."

שהדליק נר חנוכה וברך עליו וחזר והדליק (נר) חנוכה אחר או ראהו, היחזור ויברך על הדלקתו או על
ראיתו, וכן פעם אחר פעם, אם לאו.

תשובה: בדבר הזה תלוי בכוונת המברך כמו בשאר הברכות, אם היתה כוונתו להדליק נרות הרבה זה
אחר זה, ברכה אחת לכולם, ואם ברך והדליק ואחר כך נזדמן לו נר אחר להדליק, יברך ברכות אחרות
וכן אפילו נזדמנו לו מאה זה אחר זה. וכך הדין בברכת הרואה".

ודברי הרמב"ם סתומים וחתומים, בפני עצמם, שהרי כיצד שייך לברך מאה ברכות להדליק על עוד
נרות, הרי הרמב"ם סובר שאין מברכים על נרות ההידור? וכן דבריו על ברכת הרואה לכאורה
סותרים את דבריו במשנה תורה, וצ"ע (וכן הרה"ג אשר וייס השאיר את דברי הרמב"ם בצ"ע).

12. הגירסה ברש"י אצלנו היא "שלא הדליק" ולא שלא בירך, אבל לכאורה אין לזה נפק"מ.

הריטב"א מביא את דברי רש"י, ומיד לאחריהם מביא את המחלוקת לגבי מי שעתיד להדליק בביתו, ורואה בדרך נר אחר. ומשמע שהוא סובר, שמדברי רש"י אין הוכחה מה הדין במקרה הזה. וצריך להסביר, שהריטב"א הבין שזה שרש"י כתב 'לא הוזקה ברכה זו אלא למי שלא בירך עדיין', זה בא לאפוקי למי שבירך על הדלקתו, או על ראיית נר של מישהו אחר, שלא יחזור ולברך פעם שניה אם רואה עוד נר. אבל להבנתו, רש"י בכלל לא דיבר על המקרה שהוא עתיד להדליק בביתו, ולכן הריטב"א מביא מחלוקת ראשונים אחרים בנושא זה.

וכן כתב הט"ז בשם הטור (תרעו, ד): "מלשון עדיין משמע לכאורה אף על פי שאח"כ ידליק בביתו אבל הטור לא פי' כך דבריו אלא לשון עדיין לאו דוקא דגם אח"כ לא ידליק, וע"כ מדמה אותו ליושב בספינה דמסתמא לא ידליק כל הלילה, אבל אם ידליק אח"כ באותה לילה לא יברך אראייה כיון דיוכל לברך אח"כ על ההדלקה".

הט"ז מוכיח את הבנת הטור בדעת רש"י, מכך שרש"י כותב שתי דוגמאות – (א) לא הדליק בביתו, (ב) יושב בספינה. ולהבנתו, רש"י עשה זאת כדי להשוות בין שני המקרים – שגם במקרה שהוא לא הדליק בביתו, זה דומיא דיושב בספינה, שהוא לא מתכנן להדליק בהמשך הלילה.

הט"ז כותב שמש"כ רש"י 'עדיין' זה לאו דווקא. ואמנם כך עולה גם מדברי הריטב"א לעיל, ולקמן נראה שכן מוכח גם מדברי הראב"ה. אך לא זכיתי להבין לפי דבריהם, מדוע רש"י הוסיף את המילה הזו, ומה היה חסר אילו לא היה כותבה, אלא רק 'דלא הוזקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו' ותו לא?

לפי גירסת המרדכי בדברי רש"י - אם עתיד להדליק בביתו, לא יברך על הראייה
לעיל ראינו את רבנו המרדכי שמביא את דעת רש"י, וגורס בדבריו "דלא הוזקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין ושאינ דעתו להדליק בעצמו", ומשמע שהוא מבין בדעת רש"י שאם בדעתו להדליק בהמשך הלילה, לא יברך על הראייה.
והב"ח הבין, שלמרדכי היתה גירסה אחרת בדברי רש"י, וכך כתב הב"ח: "מיהו במרדכי (סי' רסז) הביא לשון רש"י בענין אחר מסכים עם רבינו ועם רבינו שמחה וראב"ה וז"ל... (ולעיל ציטטנו את דברי המרדכי) ואולי חסר בספרי רש"י שבידינו, אלא שבהגהות מיימוניות העתיק לשון רש"י כמו שהוא בספרי רש"י שבידינו" עכ"ל הב"ח.

סיכום הדיון בדעת רש"י

לפי הגירסה שלנו ברש"י, נחלקו מהי דעתו – לפי הב"ח מהלשון 'עדיין' מדויק שגם אם הוא עתיד להדליק בהמשך הלילה, יברך על הראייה. הריטב"א הבין בדעת רש"י שהוא לא התייחס לנידון הזה (וממילא אין הוכחה מהלשון 'עדיין'). והט"ז סובר בדעת הטור, שמדברי רש"י (שהשווה בין יושב בביתו ליושב בספינה) יש הוכחה שבמקרה כזה לא יברך. והמרדכי גרס בפירוש ברש"י שאם עתיד להדליק בביתו לא יברך.

ד. הסוברים שלא יברך על הראייה, אלא ימתין להדלקתו

כן כתב הראב"ה וז"ל: "יש מפרשים דווקא כשהולכים בספינה ורואה, או עובר בשוק ורואה ולא הדליק עדיין¹³ בביתו, אי נמי דנסיב ומדליקה עליה בביתה, מאי מברך להדליק נר של חנוכה ושעשה ניסים ושהיינו. אבל אם סופו לברך אינו צריך לברך שהיינו¹⁴ כשרואה, מידי דהוה אסוכה שמסדר להו כולהו אכסא".

ומדברי הראב"ה מובן מדוע אין בזה משום מעבירין על המצוות, כי עדיף לברך כמו שחז"ל תיקנו, לסדר את שלושת הברכות על ההדלקה, כמו שמי שנכנס לסוכה ביום טוב ראשון, מחכה עם ברכת לישוב בסוכה ושהיינו עד לקידוש.

וכן כתב המרדכי שהובא לעיל. ובב"ח כתב שכך כתב גם הגהות מימוניות בשם רבנו שמחה. וכן הביא הריטב"א (שהובא לעיל) בשם יש אומרים השני. וכן כתב המאירי (שהובא לעיל) "ואם עתיד לברך עדיין אינו צריך לברך בראייתו עכשיו".

שורש המחלוקת

שורש המחלוקת הוא בדין 'אין מעבירין על המצוות' – מי שסובר שמברך מיד, סובר שאם אתה ממתין עם הברכה עד להדלקה שלך, הרי זה מעביר על המצווה לברך שעשה ניסים. וכפי שנימק הב"ח (שהו"ד לעיל) את דברי רש"י – "שאין להחמיץ המצווה".

13. גם בדברי הראב"ה רואים שהלשון 'עדיין' היא לאו דווקא, כמו שאמר הט"ז לעיל בדעת רש"י.
14. צ"ע בדבריו, מדוע נוקט 'שהיינו' ולא 'שעשה ניסים', הרי היא קודמת לברכת שהיינו, וכן מברכים אותה גם בשאר הימים לעומת שהיינו שמברכים רק ביום הראשון. ואולי נקט דווקא את הברכה הזו, כי הוא רוצה להשוות את הדין לברכות על הסוכה, שגם שם מברכים שהיינו, ולכן נקט דווקא את הברכה הזו.

ומי שסובר שיש לחכות עם הברכה להדלקה שלך, סובר שמכיון שהתקנה העיקרית היא לברך על ההדלקה, הרי עדיף לדחות את הברכה לזמן ההדלקה. ואם דוחים את הברכה לזמן היותר משובח, אין בזה משום 'אין מעבירין'. וכן נימק הריטב"א את דעת היש אומרים שהובאה לעיל: "ויש אומרים דכיון שדעתו להדליק בביתו אינו צריך עכשו לברך על ראייתו, ואין בזה משום אין מעבירין על המצות כיון דעל ידי הדלקה עדיף טפי".

וכן משמע מדברי הראב"ה (המובא לעיל) שכותב: "אינו צריך לברך שהחיינו כשרואה, מידי דהוה אסוכה שמסדר להו כולהו אכסא". ומשמע מדבריו שהוא בא לנמק מדוע אין בזה משום מעבירין על המצוות, כי עדיף לברך כמו שחז"ל תיקנו, לסדר את שלושת הברכות על ההדלקה, כמו שמי שנכנס לסוכה ביום טוב ראשון, מחכה עם הברכות עד לקידוש.

האם יש קשר בין שתי המחלוקות הללו?

מי שסובר במחלוקת הראשונה – שמי שמדליקין עליו בביתו, לא יברך על הראייה, לכאורה בוודאי שהוא יסבור שאם הוא עתיד להדליק בביתו בהמשך הלילה, שלא יברך על הראייה. שהרי הסיעה הזו סוברת שברכת שעשה ניסים היא בעיקרה ברכת המצוות, אלא שחז"ל תיקנו לה גדר נוסף של ברכת השבח למי שאין לו אפשרות להדליק. ומסתבר שחז"ל תיקנו גדר מחודש כזה, רק למי שאין לו כל אפשרות להדליק בביתו ולברך על נרותיו 'שעשה ניסים' כמו הגדר העיקרי.

וגם מי שסובר במחלוקת הראשונה – שגם מי שמדליקין עליו בביתו יברך על הראייה, כי הוא סובר שברכת 'שעשה ניסים' מעיקרה היא ברכת השבח, אין הכרח שהוא יסבור שיברך על הראייה גם אם הוא עתיד להדליק בהמשך הלילה. כי יתכן שהוא יסבור שעדיף להסמיק את כל הברכות להדלקה שלו, כפי התקנה הראשונה של חז"ל, וכנ"ל.

ה. דעות הפוסקים¹⁵

הסוברים שמי שמדליקין עליו בביתו לא יברך על הראייה

הטור כתב (סימן תרע"ו): "והרואה הנרות מברך בליל ראשון שתיים שעשה נסים ושהחיינו מכאן ואילך אינו מברך אלא שעשה נסים לבד ודוקא שאינו עתיד להדליק ואין מדליקין עליו כגון שהולך בדרך ורואה הנרות בעיר אבל בענין אחר אין צריך לברך".

ובשו"ע כתב (תרע"ו, ג): "מי שלא הדליק ואינו עתיד להדליק באותו הלילה, וגם אין מדליקין עליו בתוך ביתו, כשרואה נר חנוכה מברך: שעשה נסים, ובליל ראשון מברך גם: שהחיינו, ואם אח"כ בליל ב' או ג' בא להדליק אינו חוזר ומברך שהחיינו". ומשמע בפשטות, שהשו"ע והטור, סוברים שניהם שמי שהדליקו עליו בביתו, לא יברך על הראייה. וכן הבין הב"ח בדעת הטור, שסובר כמו השו"ע.

אמנם האליה רבה דייק, שיש לחלק בין לשון הטור שכתב "ואין מדליקין עליו", לבין השו"ע שהוסיף "ואין מדליקין עליו בתוך ביתו". ולדעתו הטור סובר שמי שהדליקו עליו בביתו, צריך לברך על הראייה. עיין בלשונו בהערה, ולצערי לא זכיתי לעיין בדבריו כראוי¹⁶.

ה"ט (ס"ק ז) כותב שהר"ן פוסק כשו"ע, ואילו המרדכי פוסק שיברך גם אם מדליקין עליו בביתו, ומסיים: "ומ"מ לענין הלכה ודאי ק"ל בספק ברכות להקל מכ"ש בזה שהמרדכי הוא יחיד נגדם וכפסק הש"ע". ובפמ"ג העיר על דבריו: "ועיין אליה רבה אות ד' שהרבה פוסקים סוברים כמרדכי. ומכל מקום ספק ברכות להקל, וכן כתב המ"א".

15. מפאת קוצר הזמן, לא זכיתי לצערי לעיין הדק היטב בדברי הפוסקים.

16. וז"ל האליה רבה "ועוד אני אומר שגם דעת הטור כן, שהרי כתב ואין מדליקין עליו, ולא כתב בביתו כדכתב בסי' תרע"ז, אלא כוונתו לאפוקי כששומע הברכות דאף שאין מדליק ומברך בעצמו אינו צריך לברך על הראייה. ומ"ש בסי' תרע"ז ואם מדליקין עליו בביתו אינו צריך יותר, נ"ל דא"צ להדליק וא"צ להשתתף שקאי שם עלה, אבל ברכה על הראייה בעי. והשו"ע ורמ"א וכל הגדולים הבינו בטור דא"צ ברכה ונדחקו בדבריו, ולענ"ד נכון כדפירשתי".

וכ"פ המגן אברהם (ס"ק א-ב), וז"ל המג"א: "רש"ל פסק דאע"פ שהדליקו עליו צריך לברך אבל המשתתף בפריטי ושומע ברכה מבע"ה א"צ לברך (ב"ח וכ"מ ברא"ש) ומ"מ נ"ל דספק ברכות להקל"¹⁷.

וכ"פ הברכי יוסף (אות ג): "הב"ח והפר"ח ואליהו רבה (יובאו דבריהם להלן בע"ה) פסקו דאף אם מדליקין בתוך ביתו יברך על הראיה. ולי ההדיוט נראה דכיון דהסמ"ג, והרשב"א, והר"ן וסיעתם פסקו כסברת מרן, הכי נקיטינן, דספק ברכות להקל, ומה גם דהרשב"א כתב בחידושו דסברת רבוואתא דפליגי אין להם על מה שיסמוכו".

ומשמע מסוף דבריו, שנוקט כך לא רק משום ספק ברכות להקל, אלא גם שהרשב"א הכריע שלא לברך. וכנראה הברכ"י מעדיף את דברי הרשב"א על שאר הראשונים, משום שהוא מביא גם את סברת האומרים לברך, ושולל אותה בפירוש. דלא כמו שאר הראשונים שלא הביאו את החולקים אלא רק את דעתם.

וכ"פ המשנה ברורה (ס"ק ו) וז"ל: "ויש פוסקים דסברי דאפילו יודע שמדליקין עליו בביתו כיון דהוא בעצמו אינו מדליק וגם אינו משתתף עם אחרים בפריטי צריך לברך על הראיה להודות על הנס וגם לברך אז שהחיינו. ומ"מ אינו כדאי לעשות כן למעשה דספק ברכות להקל". ויש להעיר שלכאורה המשנ"ב נקט לשון יותר רפה מאשר האחרונים הנ"ל, שכתב 'אינו כדאי לעשות כן', ולא כתב בסכינא חריפא שאין לעשות כן. וכמובן שכן פסק הגרע"י בחזון עובדיה (חנוכה עמ' קלט).

הסוברים שמי שמדליקין עליו בביתו בן יברך על הראיה

לעומת סיעה זו ניצבים ארבעה מרבתינו האחרונים:

א. המהרש"ל (שהובא במג"א) כותב (ש"ת סימן פה): "הרואה מברך בליל ראשון שתים ובשאר לילות אחת כו'. פי' המחזור - שהוא בדרך וכגון שלא הדליק ואינו עתיד להדליק בביתו, אפילו הדליקו עליו בבית לא איכפת לן בזה אלא צריך לראות ולברך. אבל היכא דמשתתף בפריטי עם בעל הבית ושומע הברכה חשבינן כאלו הדליק בעצמו לענין זה שאינו מברך ברואה".

17. ובהמשך דבריו הוא מוכיח את דבריו מהתוספות בסוכה שהובא לעיל. ולא זכיתי להבין את דבריו.

ב. הב"ח (שחלקים רבים מדבריו צוטטו לעיל) הביא ראשונים רבים שסוברים שמברכים על הראייה למרות שהדליקו עליו בביתו. והוא מקשה מסברה על הראשונים הסוברים שהוא נפטר במה שהדליקו עליו (כמובא לעיל), ומסיים את דבריו: **"וסברא זו האחרונה היא עיקר והכי נקטינן דלא כמו שכתוב בשלחן ערוך (ס"ג) כלשון רבינו (הטור)".**

ג. האליה רבה מביא ראשונים רבים שפוסקים שצריך לברך, וכן מביא תשובת הרמ"א (סימן צט) שממנה מוכח לדעתו שצריך לברך¹⁸, ומסכם: "ואין ספק אילו ראו הגדולים הנ"ל דברי פוסקים שהבאתי לעיל לא היו חולקים על הב"ח". וצ"ע בכוונתו, שהרי הב"י כן ראה את הראשונים שסוברים לברך גם כשמדליקין עליו, ואף על פי כן פסק שלא יברך ברכת הרואה.

ד. הפרי חדש כותב על דברי השו"ע: "ג' מחלוקות יש בדבר - יש מן המפרשים שסבורים, דכל שלא הדליק, ורואה, אף על פי שעתיד להדליק מברך על הראייה, וכשילך לביתו וידליק, לא יברך אלא ברכת להדליק, דברכת שעשה ניסים ושהחיינו כבר בירך אותם... ויש מהם סבורים, שלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק, ולא הדליקו עליו בתוך ביתו, ואינו עתיד להדליק בלילה, וזו היא דעת... וסברא שלישית מכרעת, דמי שעתיד להדליק לא יברך, אבל מי שאינו עתיד להדליק בלילה, אף על פי שהדליקו עליו בתוך ביתו, או נשתתף בפריטי והוא לא נמצא שם בשעת ההדלקה, מברך על הראייה שתים, וזו היא דעת... וכן עיקר, וכן פסק בספר ב"ח [שם], והכי נקטינן, ודלא כפסק הרב המחבר ז"ל: עכ"ל.

הפר"ח הציג את שתי מחלוקות הראשונים (האם מברכים גם כשהדליקו עליו, והאם יברך אם עתיד להדליק בביתו), כאילו הם מחלוקת אחת עם שלוש דעות. וזאת למרות שלעיל ראינו שיש כאן שתי מחלוקות שונות - א) האם ברכת הרואה היא ברכת השבח או המצוות. ב) האם בדחיית הברכה לשעת ההדלקה יש בעיה של מעבירין על המצוות.

18. ולא זכיתי להבין את ראייתו משו"ת הרמ"א, עיין שם. מ"מ משאר האחרונים משמע שהם לא הבינו שהרמ"א חולק על השו"ע. וכן הרמ"א לא העיר כלום בהערותיו על השו"ע.

וכנראה ההסבר הוא לפי מה שכתבנו לעיל – שלפי מי שסובר שלא יברך אם מדליקים עליו בביתו, אז בוודאי שלא יברך אם עתיד להדליק בהמשך הלילה. ולכן למעשה יש כאן מדרג של שלוש דעות.
וכ"פ מו"ר הרב טל שליט"א.

הלכה למי שעתיד להדליק בביתו

ולא מצאתי אחרון שמכריע שגם מי שעתיד להדליק, יברך כבר על הראייה. ולכאורה צ"ע מדוע האחרונים הנ"ל שחלקו על השו"ע, והכריעו לברך אפילו שיש חשש ברכה לבטלה, לא פסקו שיברך על הראייה ולא יברך על ההדלקה, למרות שאין בזה חשש ברכה לבטלה. ואפילו הפר"ח שכתב במפורש, שמפשט הסוגיה משמע שיברך כבר על הראייה (וכפי שהובא לעיל בדעת הרמב"ם, שכתב הפר"ח "ובאמת דהכי משמע מפשט לשון התלמוד"), לא פסק כך למעשה, למרות שאין בזה חשש ברכה לבטלה.
ויתכן שההסבר הוא כך:

למ"ד שצריך לברך על הראייה גם אם מדליקין עליו, אז זה חיוב גמור, כי יש לו חובה לשבח את ה' חוץ מהחובה לצאת ידי חובת הדלקה (כהסבר הב"ח לעיל). ואם הוא לא מברך, הוא לא קיים את חיובו.

אך לעומת זאת, גם למ"ד שצריך לברך על הראייה גם במקרה שהוא עתיד להדליק בהמשך הלילה, אז גם אם הוא לא יעשה כך, וידחה את הברכה לשעת ההדלקה – אז אמנם הוא עבר על המצוות, אך הוא לא הפסיד את הברכה, ולא ביטל את חובתו להודות לה', שהרי הוא יברך בהמשך הלילה. ויתכן שלכן הפוסקים העדיפו לדחות את הברכה להמשך הלילה.

ואפשר גם להסביר באופן פשוט יותר, שההכרעה תלויה בסברות של הפוסקים: שלפוסקים הנ"ל היה מסתבר יותר שיש לברך על הראייה גם אם הדליקו עליך - הן משום שיש חיוב עצמי להודות לה', חוץ מהחיוב להדליק נר (כדברי הב"ח), והן משום שיש דוחק לומר שחז"ל תיקנו לרואה תקנה מיוחדת שבה הפכו את ברכת שעשה ניסים מברכת המצוות לברכת השבח.

אך לגבי מי שעתיד להדליק בהמשך הלילה, היה מסתבר להם שלא לברך על הראייה אלא לדחות את הברכה לזמן ההדלקה, ואין בזה משום 'אין מעבירין על המצוות' כהסבר הריטב"א והראב"ה.

סיכום

הגמרא אומרת שהרואה נר חנוכה צריך לברך על ראייתו. וישנם שתי מחלוקות ראשונים בנידון:

א. האם מי שהדליקו עליו בביתו אך הוא לא שמע את הברכות, צריך לברך על הראייה:

הסוברים לברך: רמב"ם, ראב"ה, מאירי, רש"י לפי גירסת המרדכי בדבריו (והב"ח הבין בעוד ראשונים שסוברים כך). הסוברים שאין לברך: סמ"ג, רשב"א, ר"ן. ושורש המחלוקת הוא, מהו גדר ברכת 'שעשה ניסים':

הסוברים לברך גם אם הדליקו עליו, מבינים שהיא ברכת השבח. ולכן גם אם ידי הדלקה הוא יצא, עדיין יש עליו חיוב לשבח את ה' על ראיית הנרות. והסוברים שאין לברך אם הדליקו עליו, סוברים שברכת שעשה ניסים היא ברכת המצוות, אלא שחז"ל תיקנו תקנה מיוחדת למי שלא קיים את המצווה, שיברך את שעשה ניסים כברכת השבח.

ב. האם מי שעתיד להדליק בהמשך הלילה, ולפני שהדליק ראה נר חנוכה של חברו, האם צריך לברך על הראייה:

הסוברים לברך: הרמב"ם. והב"ח בדעת רש"י. הסוברים שלא לברך: הריטב"א, והמרדכי והט"ז בדעת רש"י.

ושורש המחלוקת הוא, האם מי שדוחה את הברכה לשעת ההדלקה שלו יש בזה בעיה של מעבירין על המצוות, או שמכיון שעיקר התקנה היא לברך בשעת ההדלקה, אז אין בזה מעבירין על המצוות.

סיכום השיטות הלכה למעשה:

א. לגבי מי שהדליקו עליו בביתו:

דעת הטור, שו"ע, ט"ז, מג"א, ברכי יוסף, משנ"ב, וגרע"י – אין לברך.

דעת המהרש"ל, ב"ח, אליה רבה, פר"ח, ומו"ר הגר"ש טל – לברך.

ב. לגבי מי שעתיד להדליק בעצמו בביתו: לכו"ע יברך כשיגיע לביתו.